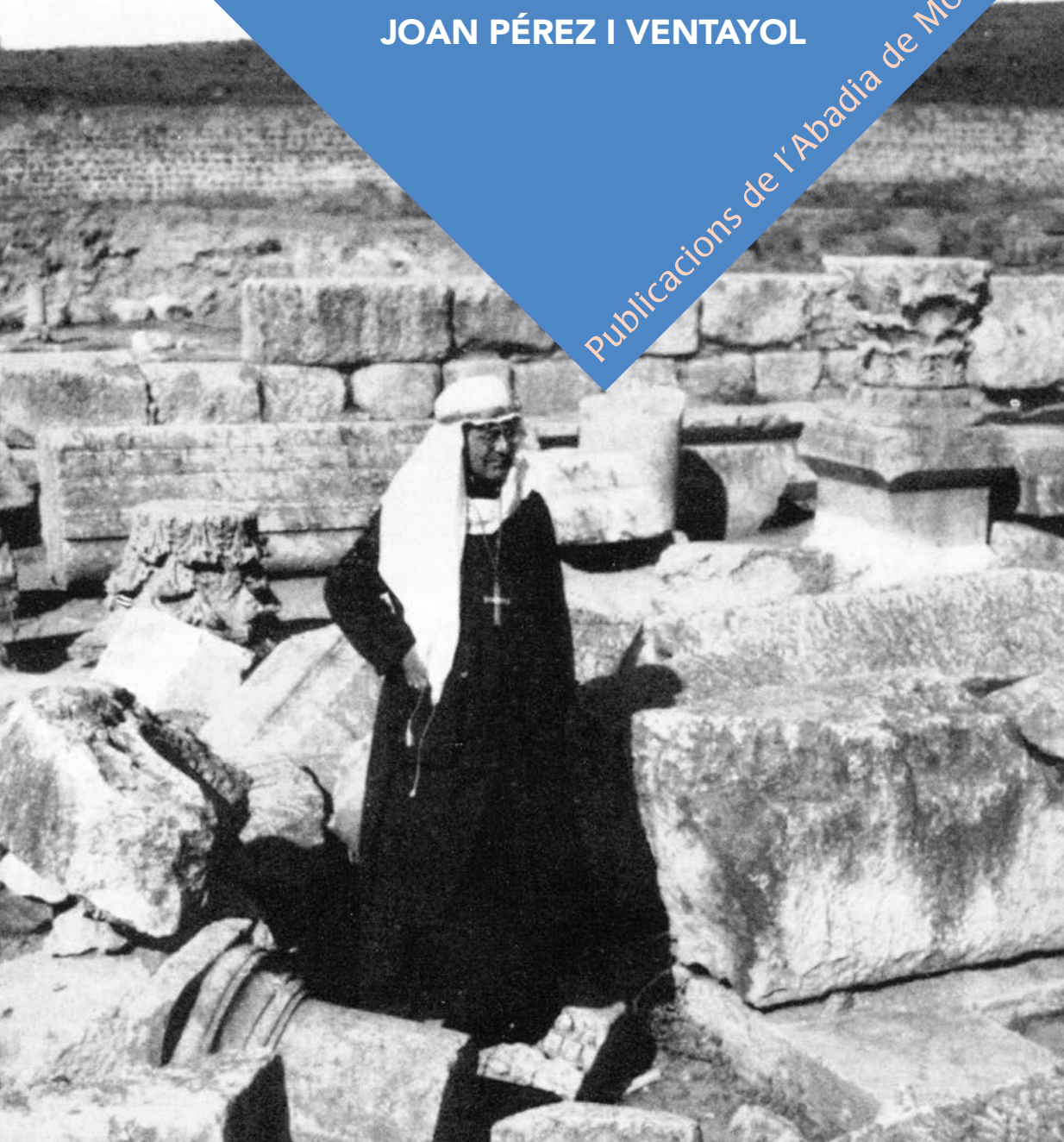

Els catòlics catalans i la qüestió jueva (1917-1939)

JOAN PÉREZ I VENTAYOL

Publicacions de l'Abadía de Montserrat

«A Palestina [...] contemplem alçades tres forteses, coronades, l'una per la Creu, l'altra per la Mitja Lluna, i l'altra pel *Maguen David*, estel de David, símbol del Sionisme. Tres aspiracions, tres necessitats, tres problemes o tres aspectes d'un problema. Aquestes tres aspiracions, ¿són legítimes? Aquestes tres necessitats són justificades? Aquests tres problemes són solubles? Els cristians anomenen Jerusalem *Ciutat Santa*; Ciutat santa és per als jueus; ciutat santa és per als musulmans. Terra misteriosa, la Palestina, que té closos encara sorprenents enigmes per a l'esdevenidor.»

PERE VOLTAS I MONTSERRAT

«La Palestina i II». *El Matí*, 28 de setembre de 1929

«Otros datos, sobre esta cuestión, tenemos a nuestra disposición, dando a publicidad los anteriores, con el único fin de consignar el peligro que para nuestra civilización cristiana significa la invasión en Barcelona, en Cataluña, del elemento judaico.»

«Los judíos en Cataluña»

El Correo Catalán, 9 de desembre de 1934

«Quan llegim referències de la persecució de què són víctimes els jueus a Alemanya, com sempre que l'antisemitisme es manifesta en un indret o altre, sentim l'orgull de ser catalans.»

PAU ROMEVA

«L'antisemitisme». *El Matí*, 5 d'abril de 1933

«Se discute la autenticidad de los Protocolos de Sión. Es una cuestión secundaria. Auténticos o no, expresan los objetivos y procedimientos del Judaísmo. Además, todos sus párrafos substanciales pueden confirmarse con textos de indudable alcurnia israelita. Los Protocolos anuncian el gobierno definitivo y mundial de la casa de David.»

JOAN TUSQUETS I TERRATS

Masones y pacifistas. Burgos: Ediciones Antisectarias, 1939

SUMARI

Pròleg	7
Introducció	15
PART 1. LA TOLERÀNCIA CONDICIONADA DEL CATOLICISME RENOVADOR	29
1. El sector renovador dins del catolicisme català	31
1.1. Sorgiment i consolidació del sector renovador	31
1.2. La renovació del discurs, també sobre la qüestió jueva	33
2. El pare Miquel d'Esplugues i el missatge d'Israel	35
2.1. Vida i pensament	35
2.2. El pare Miquel d'Esplugues i la significació d'Israel, segons Joan Estelrich	37
2.3. Les Marginals bíbliques	41
2.4. El missatge d'Israel	47
2.5. El pare Miquel i el sionisme	55
2.6. Consideracions finals	58
3. El poble jueu i el judaisme	61
3.1. La visió catòlica del poble jueu i del judaisme	61
3.2. Els debats bíblics sobre la qüestió jueva	67
3.3. Entorn de la història i la cultura jueves	75
3.4. Les teories de la conspiració	81

4. El judaisme i el sionisme en el claretjà Pere Voltas i Montserrat	87
4.1. Vida, obra i pensament	87
4.2. El començament de la seva concepció del judaisme	89
4.3. La lluita contra el mite antijueu	92
4.4. La qüestió palestina i els primers apunts sobre el nacionalisme jueu	98
4.5. L'obra <i>El Sionisme o la qüestió nacional hebraica</i> . .	101
4.6. La reacció a l'obra de Pere Voltas	108
4.7. La singularitat de Pere Voltas	111
5. La qüestió sionista i el conflicte a Palestina en el món catòlic	113
5.1. La concepció teòrica del sionisme	113
5.2. L'opinió catòlica davant la concreció pràctica del sionisme	117
5.3. L'organització del mandat i les relacions entre comunitats	121
5.4. El monjo Antoni Ramon i Arrufat i la presència jueva a Palestina	126
5.5. Agost de 1929: El tractament dels primers grans aldarulls a Palestina	134
5.6. La recepció dels enfrontaments dels anys trenta . .	140
6. El posicionament catòlic davant la persecució antisemita	149
6.1. El racisme i l'antisemitisme	149
6.2. Les primeres campanyes antisemites a Alemanya . .	155
6.3. El punt de vista jurídic de la persecució: Francesc Maspons i Anglasesell	162
6.4. Les reaccions al Congrés de Nuremberg de 1935 . .	167

PART 2. L'INTEGRISME CATÒLIC DAVANT DE L'ENEMIC JUEU	173
1. Els orígens de l'antisemitisme integrista.....	175
1.1. Les campanyes contra jueus i maçons a finals del segle XIX.....	175
1.2. La influència de l'antisemitisme francès.....	179
1.3. Els primers anys del segle XX.....	185
1.4. De la fi de la dictadura al règim republicà	191
1.5. La reacció antisionista en el conflicte de 1929	198
2. Les campanyes antijudeomaçòniques del prevere Joan Tusquets	205
2.1. Joan Tusquets i Terrats, una figura controvertida ..	205
2.2. De <i>El Correo Catalán</i> a <i>Orígenes de la revolución española</i>	210
2.3. L'antisemitisme dins de la col·lecció <i>Las Sectas</i>	219
2.4. La visita de Tusquets al camp de Dachau i la disputa amb el nazi Ulrich Fleischhauer	226
2.5. Repressió antimaçònica i discurs antisemita durant la Guerra Civil	234
2.6. El llegat de Joan Tusquets	242
3. La condició dels jueus i la denúncia de la seva influència a Catalunya.....	247
3.1. La perpetuació de l'antijudaisme integrista	247
3.2. El catolicisme, un atenuant de l'antisemitisme?....	254
3.3. Aspectes internacionals sobre la condició dels jueus	261
3.4. El perill davant del retorn dels jueus.....	267
3.5. Les conseqüències de la presència jueva a Catalunya	271
3.6. El cas de Segimon Pey i Ordeix.....	278

4. Els fets internacionals:	
La persecució a Alemanya i la qüestió de Palestina	285
4.1. El règim alemany, entre la denúncia i la comprensió.	285
4.2. L'actitud davant la política antijueva dels nazis	291
4.3. La divergència integrista en el boicot de 1933 i el Congrés de Nuremberg de 1935	295
4.4. Les escasses referències al sionisme i al conflicte a Palestina	299
Conclusions	307
Bibliografia	315

PRÒLEG

A Espanya —i, pel cas que ens interessa, a Catalunya— no hi ha hagut antisemitisme perquè no hi havia jueus a qui perseguir. Ja ho va deixar dit el dictador, general Francisco Franco, en el seu discurs del Cap d'Any de 1939: «Nosotros, que por la gracia de Dios y por la clara visión de los Reyes Católicos, hace siglos nos liberamos de tan pesada carga, no podemos permanecer indiferentes ante esta nueva floración de espíritus codiciosos y egoistas, tan apegados a los bienes terrenos, que con más gusto sacrifican los hijos que sus turbios intereses». El pitjor d'aquesta proclama antisemita és que va ser versionada pel periodista menorquí Jaime Ruiz Manent, a les pàgines de *Destino. Política de Unidad*, amb tota naturalitat: «El problema judío no se ha planteado en España. Felizmente lo resolvieron ya para las sucesivas generaciones los Reyes Católicos, en un momento en que aquí había adquirido mayor gravedad tal vez que en otro país cualquiera del mundo» («Ofensiva de Israel», 211, 2 agost 1941). I, per tancar aquesta primera collita, també podem recordar el periodista vigatà Manuel Brunet, que signava com a Romano al mateix setmanari de Jaime Ruiz Manent: «Otra de las características de los judíos que más puede haber contribuido a que ellos mismos sean los principales autores de sus desgracias es la célebre “arrogantia judaeorum”. La sumisión, la humillación a que se entrega el hebreo en la adversidad, especialmente cuando es víctima de la pobreza, conviértese en arrogancia cuando le favorecen la fortuna o el poder político» («Francia y los judíos», 228, 29 novembre 1941).

Però la realitat, i la història, són més complexes del que hom pot imaginar. I això és el que planteja el doctor Joan Pérez i Ventayol en aquest excel·lent llibre, derivat de la tesi doctoral que va defensar a la Universitat Autònoma de Barcelona el desembre de 2015. Quan va presentar la seva recerca, i la va defensar amb una gran solvència científica i acadèmica, jo mateix vaig lamentar que el treball s'aturés l'any 1939. Per demostrar la importància del discurs antisemita ja amb el franquisme, precisament vaig aportar alguna de les citacions anteriors com a prova de càrrec. Però la recerca ens va mostrar que, per arribar a 1939 i a l'antisemitisme franquista que s'amagava a les pàgines de *Destino*.

Política de Unidad, Solidaridad Nacional i altres publicacions d'aquesta mena, calia anar enrere i ampliar el camp de la recerca: calia viatjar als anys vint i trenta; explorar la fascinació que Terra Santa va despertar en molts civils i religiosos; descobrir que, al costat de l'estripat i cridaner antisemitisme del canonge Tusquets, hi havia les aproximacions extraordinàriament acurades del claretjà Pere Voltas i Montserrat, o el monjo benedictí Antoni Ramon i Arrufat, a una realitat política, territorial i religiosa que s'adreçava al cor de la identitat catòlica contemporània.

Joan Pérez i Ventayol ens proposa un viatge intel·lectual de primera categoria, en una època en què aquesta mena d'invitacions són escasses. Recuperar noms com els abans esmentats, o el pare Miquel d'Esplugues, o aventures com la Fundació Bíblica Catalana, ens enfronta al passat d'un país que, en certs moments del primer terç del segle xx, va semblar civilitzat, culte, modern, europeu; que disposava d'un sistema de comunicació propi potent, complex, d'alt nivell intel·lectual; i que tenia recursos, sobretot privats, per llançar projectes culturals de primera categoria. Descobrir la importància que va tenir l'argument de la conversió dels jueus al catolicisme, com una via de neutralització de l'antisemitisme, és una altra aportació notable. De fet, el llibre és una descoberta permanent de noms, textos, opinions, posicionaments, etc., que, fins aquest moment, havíem considerat marginals o massa poc importants com per ser dignes d'estudis.

Certament, el ciutadà inquiet i encuriós podia trobar informació sobre l'atracció que el món jueu havia exercit en certs sectors de la societat catalana en fonts diverses. Des dels viatges del pare Bonaventura Ubach a Terra Santa fins a l'interès de personatges com Jordi Pujol o Josep Pla pel desenvolupament de l'Estat d'Israel, qualsevol lector podia trobar, amb certa facilitat, informacions al voltant d'aquestes qüestions. Però ens mancava la recerca en profunditat en els fons documentals disponibles —sobretot, les hemeroteques, aquests dipòsits històrics de primera categoria—, per tenir el quadre més complet possible. L'índex del llibre ho diu tot; l'autor en fa, a més a més, una anàlisi exhaustiva i detallada en la introducció sobre els continguts del llibre i la recerca feta, a nivell espanyol i català, sobre aquestes qüestions. No repetiré aquí les paraules del doctor Joan Pérez i Ventayol; el lector quedarà molt satisfet amb el que explica.

Aleshores, què més es pot afegir, que sigui útil? He començat aquestes línies citant textos de 1939 i 1941, amb els quals volia remarcar que el tall cronològic de la recerca —imprescindible per a dur a terme un projecte factible i funcional— és una convenció, però no un final. Hi ha

dos articles de Manuel Brunet, publicats ja l'any 1945, que em refermen en aquesta opinió. A «La matanza de sefarditas» (*Destino*, 429, 6 octubre 1945), el periodista va fer la primera gran aproximació al que havia estat l'Holocaust jueu a mans del nazisme en els anys anteriors. I ho va fer de la mà de dos textos canònics de Píus XII, un de juny de 1940 i l'altre de la Pasqua de 1941, que haurien adquirit «el valor de una profecia cumplida». En el primer, el pontífex havia avisat sobre els «horrores de la ocupación, contra esas deportaciones» i tenia al cap la recent experiència polonesa, sobretot les notícies sobre persecucions de catòlics i dels seus representants eclesiàstics. El segon anava en la mateixa línia, però sense comprometre's, més enllà d'unes paraules genèriques (com seria el costum del Papa al llarg de la guerra). La conclusió, molt brunetiana, la tardor de 1945, partint de les afirmacions papals, era constatar que el càstig que rebia el poble alemany tenia una certa peculiaritat: «La nación que en nombre del racismo persiguiera otros pueblos enviando a los vencidos a las cámaras de gas o a las clínicas de esterilización, ha sido arrasada y pisoteada por ejércitos europeos y americanos. No podían los alemanes soportar a los judíos y han tenido que sufrir a los rusos y a los negros del Senegal...».

Enfrontat al «problema jueu» —i, dins d'aquest, calia comptar-hi la Shoa i les conseqüències pràctiques de l'antisemitisme europeu—, la manera d'aproximar-s'hi va ser explicant què havia succeït amb els jueus sefardites, és a dir, «la hecatombe de sesenta mil sefardies, detenidos por los alemanes en Grecia, especialmente en Salónica, e inmolados en los campos de concentración». La tria no era gens casual, naturalment. En ple procés d'acceptació espanyolista —la catalanitat que hagués sobreviscut a 1939 era un afer íntim, privat—, per a Brunet era perfectament coherent recordar «esos sefarditas del Oriente del Mediterráneo», que havien conservat els seus «nombres españoles y se llaman Toledo, Pérez, Zamora, Navarro, Calderón, Cuenca, como cualquier hijo de madre, modesto e ilustre, nacido en España. Y conservan, además, la lengua española, rezan y escriben en español». L'argument brunetià de la proximitat sentimental amb les víctimes, del tronc comú espanyol, era commovedor i servia per apropar el lector de *Destino* al desastre de l'Holocaust, però no podia fer oblidar les terribles afirmacions del Caudillo, del 31 de desembre de 1939.

La reivindicació del món sefardita va servir a Manuel Brunet per iniciar una excursió argumental de primera categoria. En primer lloc, es va tractar de reivindicar Píus XII i la seva denúncia constant dels perills d'una ocupació sagnant dels territoris conquerits per Alemanya. En segon lloc, explicar com havia trobat jueus que parlaven espanyol

—el «ladino», cal suposar— a Alexandria, El Caire, Haifa, Betlem, Natzaret, Damasc, Beirut, etc., és a dir, en tota la geografia bíblica que havia trepitjat en un llarg viatge a mitjan anys trenta del segle passat. L'any 1945, aquell paisatge humà i lingüístic havia desaparegut, com els sefardites de Salònica.

El record dels sefardites exterminats, o les citacions dels textos pontificis de Píus XII, eren una marrada en el camí cap el moll de l'os de l'assumpte. Brunet volia anar a parar a Alemanya, al nazisme, a Hitler i Luter, al protestantisme i al neopaganisme, tots ells assumptes que feia anys que el preocupaven. En aquesta excursió analítica, Alemanya era aquell «trágico país [...] de la poesía y la música románticas, de la guerra total y de los campos de concentración»; Martí Luter, «que entendía más en asuntos demoníacos que en cosas celestes», hauria afirmat —si fem cas a Brunet— «que los diablos tienen unos países de predilección en los que se instalan terriblemente, a la cabeza de los cuales se halla Prusia».

Estirant el fil d'Alemanya i Luter, s'arribava a un dels millors paràgrafs que va escriure Manuel Brunet en aquells anys: «Los periodistas que se hallan en Luneburgo con motivo del proceso contra los criminales de guerra,¹ dicen que en los alrededores de los campos de concentración de Auschwitz y Belsen, hay bosques espesos y tenebrosos que cierran el horizonte como una muralla negra. “Los dioses de la sombría Germania tienen máscaras satánicas”, escribió Heine. Y los de la moderna también, podríamos añadir».² Tot i citar malament la font original —i aquesta era una pràctica que, al setmanari, es va donar freqüentment—, era una imatge suggerent i poderosa: els foscos i sinistres boscos del nord; l'ombra del Mal; l'atmosfera inquietant que envoltava els camps d'extermini; l'espectre del neopaganisme nazi vagant per una Alemanya enfonsada en la barbàrie hitleriana. Manuel Brunet era un bon escriptor, quan volia, que transcendia els límits de l'anàlisi periodística. «Ha sido una matanza con música wagneriana», afegia, contra un poble, Israel, que havia patit la persecució «más sangrienta de su historia».

1. Es tractava del procés contra els responsables del camp de concentració de Bergen-Belsen, el primer judici contra criminals nazis, que va ser molt comentat a la premsa espanyola.

2. Brunet cita, de manera inexacta, un fragment de l'obra de Heinrich Heine, *De l'Alemanya*: «Però les imatges sornegueres de la mitologia grega, inventades pels artistes [...] no eren tan fàcils de reemplaçar per màscares satàniques com sí que ho eren els déus de la Germania, la creació dels quals no havia estat dirigida per cap idea artística, i que eren, de fet, tan tristos com ho és el nord mateix».

Abans d'acabar, però, l'article, recordava als seus lectors el nou lloc de Hitler en la història: quan els jueus celebressin la festa del Purim, amb la qual commemoraven l'alliberament de l'extermini a què els havia condemnat Haman, el ministre plenipotenciari del rei Assuer de Pèrsia —potser Xerxes I de Pèrsia—, afegirien el nom del dictador alemany a la llista dels perseguïdors del poble jueu: «Es una forma de inmortalidad que se ha bien ganado. Ha querido Dios que el pueblo judío, el que da testimonio de la revelación, sea un caso de supervivencia único en la historia. Es por esto que podemos esperar que la comunidad sefardita tan cruelmente perseguida podrá como los otros israelitas evocar por los siglos de los siglos el nombre de Hitler en las fiestas del Purim. ¡Triste celebridad la del forjador de la catástrofe!».

Revisar, l'any 1945, el «problema jueu» no significava, en absolut, fer examen de consciència, autocrítica o confessar que allò que s'havia escrit temps enrere feia angúnia quatre anys més tard. Es tractava, només, de buscar nous arguments i punts de vista que permetessin ressituar-se amb comoditat. Hi havia un «problema», el jueu, i ara caldria veure com es resoltria. Naturalment, la Shoa havia estat durament condemnada per un catòlic escandalitzat com era Brunet. També Josep Pla s'havia sentit ofès per aquella barbàrie inqualificable: «Tengo fama de tener escasa fe en la cultura, en la civilización, en la moral y en diversas otras monsergas; pero no puedo llegar a comprender, habiéndome formado a principios de siglo, que haya sucedido en esta época lo que ha sucedido. Y lo que menos comprendo es cómo en un período determinado pueden coexistir las formas más aéreas de la rectitud, de la bondad, de lo angélico, con las explosiones más repugnantes del salvajismo. Lo de los judíos sobrecoge el ánimo, literalmente horroriza. Y a este respecto le diré que yo he sentido, ante estos horrores, dos grandes honores. Primero, el de estar educado en una religión cuya máxima autoridad en la tierra ha sentido el deber de conciencia de denunciar *urbi et orbi* la situación hecha a los judíos. Y luego, el honor de formar parte de un país en el que la convivencia con los hebreos no ha dado lugar en los últimos siglos al menor incidente. Esos cinco o seis millones de judíos villanamente asesinados por la raza ungida por sí misma y acabada de ungir por la derrota militar más grande de los siglos constituirá el oprobio, la vergüenza de nuestra época».³ I recordava les senyores que li llegien fragments dels *Protocolos dels savis de Sió* «y otros esperpentos por el estilo», una literatura pamfletària antisemita que li semblava «una especie de Calendario de Payés

3. José PLA, «Calendario sin fechas. Un gran año», *Destino*, 441, 29 desembre 1945.

para personas descompuestas por la calefacción central y las procacidades secretas del estraperlo». La resta del «Calendario sin fechas» era Pla en estat pur.

Però, tornant al «problema jueu», hi havia una dimensió política que ningú no podia ignorar. Manuel Brunet sempre ho havia tingut molt clar i així ho explicava en el segon article d'aquest 1945: «No se necesitaba ser profeta para vaticinar que, terminada la guerra, se agudizaría el problema del sionismo [...]. La agitación actual del sionismo viene precedida por promesas más o menos solemnes formuladas durante la guerra por el grupo rooseveltiano. Se les ha hecho concebir grandes esperanzas a los judíos, y la persecución hitleriana incrementó en muchos centros responsables un movimiento de simpatía hacia el pueblo de Israel. Es, pues, lógico que en este momento exija en forma violenta el cumplimiento de aquellas promesas».⁴

Era viable, però, un Estat hebreu a Palestina? Els jueus, explicava Brunet, ja eren en aquell territori de feia temps, compartint l'espai, els recursos i el veïnatge amb els àrabs i els cristians. «La obra allí realizada por el Hogar Nacional Judío es ciertamente admirable», afegia; només calia veure la ciutat de Tel-Aviv, «una ciudad maravillosa, centro de inmoralidad que escandaliza a cristianos y musulmanes». Però la feina feta no garantia la supervivència d'un Estat jueu entre països àrabs. «Los judíos serán echados al mar», afirmava Manuel Brunet; a banda que un Estat hebreu tindria altres conseqüències molt més greus i de llarg abast: «No creemos exagerado sospechar que el sionismo perseguiría a los cristianos y muy particularmente a los católicos, porque los judíos tienen muy clara la idea de que el catolicismo es el tronco auténtico de la Cristiandad, la comunidad dirigida por el sucesor de san Pedro»; i tot això a pesar que «durante la sangrienta persecución hitleriana nadie les ha apoyado moral y materialmente como Pío XI y Pío XII». Arribats a aquest punt, Brunet tancava el cercle de les seves reflexions postbèliques: havia condemnat la Shoa des d'una òptica ortodoxament catòlica; havia reivindicat el paper de Pius XI i Pius XII com a defensors principals dels jueus; i completava la narració del seu viatge a Terra Santa de deu anys abans. Si ja havia explicat que havia trobat jueus d'origen sefardita a tot arreu, que parlaven espanyol —o «ladino»—, també havia vist coses molt menys agradables: «Los judíos son todavía minoría: no obstante, la baja del nivel moral de Tierra Santa reviste desde el funcionamiento del Hogar Nacional Judío caracteres de escándalo. Desde un tren vimos una colonia de nudistas cerca

4. ROMANO, «El problema sionista», *Destino*, 431, 20 octubre 1945.

de Gaza; hemos visto nudistas en las playas de los lagos de Tiberíades y El Hule. Y hemos visto campamentos de judíos nudistas en la misma Montaña de las Bienaventuranzas». L'ensulsiada del III Reich havia arrossegat l'antisemitisme nazi. Però el «problema jueu», ara en la doble dimensió polític-territorial i moral, continuava present i, amb ell, la persistència de l'antisemitisme catòlic. Manuel Brunet l'havia palpat en el seu viatge a Terra Santa de mitjan anys trenta, i el continuava respirant l'any 1945. L'any 1939 no havia estat una ruptura en el seu discurs, només una breu interrupció en la seva tasca periodística, fins que es va poder incorporar a la redacció del setmanari de Josep Vergés i Ignacio Agustí l'any 1940.

He citat Manuel Brunet, Josep Pla o Jaime Ruiz Manent com a exemples que cal seguir (i llegir). Joan Pérez i Ventayol amplia el camp de manera admirable i ens aporta un catàleg extens d'autors, textos, publicacions, que havien quedat arraconats a les lleixes de les biblioteques i hemeroteques d'aquest país. Els ha tret la pols i ens els mostra en tota la seva potència, que és molta. Com deia abans, atura la recerca l'any 1939, però no dubto que, en un futur no gaire llunyà, ens oferirà nous materials de lectura més contemporanis. I descobrirem que hem estat i som un país europeu, amb totes les seves virtuts, però també amb taques imperdonables, com ha estat l'antisemitisme. En definitiva, l'autor no ens ofereix altra cosa que una història ben europea i contemporània.

FRANCESC VILANOVA I VILA-ABADAL

INTRODUCCIÓ

En el seu llarg passat, Catalunya ha estat terra de jueus. Durant segles, els punts de contacte amb el món hebreu van ser molts i diversos.⁵ Però per diferents motius, cap al segle XVI aquesta relació és va interrompre, fins que, a mitjan XIX, hi ha haver una nova encara que tímida represa. És precisament en aquest caprici històric que recau la intenció d'aquest estudi, atesa la poca presència historiogràfica que el judaisme català ha tingut des de la represa contemporània. Un tractament escàs, en part, per la manca d'una comunitat jueva nombrosa i visible que donés continuïtat a les que existien a l'època medieval; i, en part, perquè l'objecte d'estudi queda reclòs i no és fàcil distingir-lo ni detectar-ne la presència i influència. Val a dir que avui per avui existeixen bones monografies sobre les comunitats actuals —hereves de la primera que es va crear, l'any 1918— tot i que amb enfocaments no estrictament històrics, sinó més sociològics i antropològics.⁶

La poca presència moderna de jueus ha limitat, doncs, que fos camp d'estudi per a la ciència històrica. Ara bé, com passa avui en dia, els catalans han tingut una curiosa predilecció per la temàtica jueva, que molts cops s'ha generat, no per una experiència de contacte directe, sinó per una aproximació imaginària i estereotipada. Des de diferents arguments ideològics s'ha comentat i s'ha debatut sobre el fet jueu, amb controvèrsies i discussions sobre tot allò que envolta aquest poble. Si es pogués posar una data a l'inici de l'interès català pel jueus moderns, aquesta hauria de situar-se a finals del vuit-cents, interès que es va incrementar notablement a les primeres dècades del segle XX, coincidint amb el retorn de noves comunitats a Catalunya i amb l'extensió dels debats sobre el judaisme a Europa.

5. Manuel FORCANO, *Els jueus catalans. La història que mai no t'han explicat*. Barcelona: Angle Editorial, 2014.

6. Julia MARTÍNEZ ARIÑO, *Las comunidades judías contemporáneas de Cataluña. Un estudio sociológico a través de los procesos de construcción y transmisión identitaria*. Tesis doctoral: UAB, 2012. SONTHEIMER, Dory, *Las siete cajas*. Barcelona: Circe, 2014. DDA, *Barcelona, refugi de jueus (1933-1958)*. Barcelona: Angle Editorial, 2015.

L'anàlisi d'aquest interès i del discurs que va generar és el pal de pal·ler d'aquest llibre. No és, per tant, una radiografia material dels jueus a la Catalunya contemporània, de com es van establir, organitzar i van assumir la catalanitat, sinó que vol ser una concreció de com va ser la mirada de *l'altre*, la mirada dels catalans i, en aquest cas, la mirada dels catòlics. Veure l'impacte dels debats sobre el judaisme en la intel·lectualitat del moment quan aquesta temàtica no s'ha considerat un debat rellevant en la discussió política i cultural d'aquells anys.⁷ Escodrinjar, per tant, quins van ser els discursos i quines opinions sobre el món hebreu van circular pel país en el temps històric que va de la Primera a la Segona Guerra Mundial. Per després valorar la qualitat, l'ús i la funció d'allò que es va explicar sobre la qüestió dels jueus en aquella societat cultural, política i periodísticament emergent dels anys d'entreguerres.

Aquest llibre és una síntesi de les dues primeres parts de la tesi doctoral *Els debats sobre la qüestió jueva a Catalunya (1917-1939). La construcció ideològica del discurs sobre el poble jueu, el sionisme i l'antisemitisme en el període d'entreguerres*, llegida el mes de desembre de 2015 a la Universitat Autònoma de Barcelona. La tesi parteix de l'anàlisi del discurs sobre els jueus fet a partir de quatre grans blocs ideològics representatius d'aquella Catalunya d'entreguerres: el grup catòlic renovador, l'integrista ultracatòlic, el catalanista d'esquerres i el catalanista conservador.

Les dues parts que ara es publiquen fan referència al catolicisme renovador, és a dir, a aquell sector eclesial que reclamava un cristianisme més tolerant, que advocava per la modernització teològica i acceptava la pluralitat de la societat. I també al sector integrista contrari a la modernitat, defensor de la tradició i que reivindicava la pervivència d'un catolicisme estricte, rígid i sense admetre cap canvi en la doctrina. Les dues parts restants, les que corresponen al catalanisme d'esquerres i al regionalisme conservador, encara que amb punts de contacte evidents amb els discursos generats en el camp catòlic, es deixen de banda per a una futura publicació.

Tanmateix, tot i la separació dels blocs catòlic i catalanista de l'estudi global que és la tesi, els elements metodològics, els plantejaments teòric i historiogràfic i el tipus de fonts són pràcticament els mateixos. Però les relacions i els intercanvis d'arguments entre els sectors catòlic i catalanista, i fins i tot la participació d'un mateix autor en publica-

7. Jordi CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic, 1999. Pàg. 148-322.

cions d'ambdós sectors, no es poden tenir en compte en aquest primer treball. Per això, la present introducció descriu aspectes globals que necessàriament són compartits pels quatre sectors analitzats a la tesi.

Per començar, s'ha d'esmentar l'ús que es fa del terme *qüestió jueva*. Cal interpretar-lo amb una mirada àmplia i oberta, ja que fa referència a totes les expressions relacionades amb la realitat dels jueus i del judaisme objecte de possible interès per a la societat catalana d'aleshores. Engloba elements temàtics molt diversos del món hebreu, com ara les idees, els personatges, la religió, la història, la cultura, la política, l'economia o la societat.

D'altra banda, i a fi de mesurar el relat sobre els jueus, cal tenir en compte un altre seguit de consideracions. D'entrada, la manca d'objectivitat. Poques vegades el discurs va ser neutre i, per això, és necessari entendre els condicionants ideològics de cada grup que determinen la seva aproximació a la qüestió jueva, també els del món catòlic. Després, que el període cronològic estudiat (1917-1939) no pot ser tancat. Les opinions estan subjectes als antecedents que es podrien haver definit a finals del XIX i a la primera dècada del XX, i que també podrien tenir certa continuïtat amb els debats que es van produir sota el franquisme. En darrer terme, cal tenir molt present el pes del context polític, social i cultural del període, que influirà decisivament en el què i en el com es dirà.

Per tal d'identificar els eixos sobre els quals s'articularà el discurs és necessari plantejar-se si, malgrat l'absència de jueus, hi va haver a Catalunya algun tipus de repercussió dels debats continentals sobre aquest poble, el seu llegat i la seva presència a les societats europees. Pel que fa al nacionalisme jueu, veure si es va contemplar com un altre moviment nacional tal com històricament el catalanisme havia fet amb altres reivindicacions nacionalistes, i saber quin grau de coneixement se'n tenia i com es valorava. Cal detectar, també, quin tipus d'incidència va tenir el conflicte que sacsejava Palestina per entreveure si va provocar posicionaments diversos. Contemplar l'actitud que es va adoptar per l'auge de l'antisemitisme i davant la persecució dels jueus a l'Alemanya nazi. I, en conseqüència, observar quina reacció hi va haver i com va repercutir la nova presència de refugiats jueus al país.

Cal mirar de conèixer, al mateix temps, si es van produir visions de conjunt i si els grups ideològics van respondre de la mateixa manera a aquestes qüestions. Entendre com es van posicionar els diversos corrents del catolicisme. Explorar si va existir algun tipus de moviment antisemita o si es va utilitzar políticament aquesta qüestió com a argument de lluita política. I poder valorar, en definitiva, si les referències

a allò relacionat amb els jueus van sobrepassar la incidència real de la seva presència a la Catalunya d'aquell temps.

Detectar els espais generadors d'opinió a partir dels quals es puguin extreure referències i comentaris ha obligat a fer una recerca pràcticament exhaustiva de fonts hemerogràfiques. En l'etapa estudiada, la transmissió pública de discursos polítics i ideològics —també sobre la qüestió jueva— passava inevitablement per la pàgina impresa. La participació massiva d'intel·lectuals, polítics i periodistes en els mitjans de comunicació i en els espais de cultura converteix les publicacions periòdiques en el principal graner informatiu de les diferents veus que van expressar-se sobre aquesta qüestió.

Al seu costat, cal afegir l'anàlisi bibliogràfica d'autors que d'una manera o una altra van incidir en aspectes relacionats amb el món hebreu. Si bé és cert que no va existir una bibliografia específica, a excepció d'alguns casos singulars i molt interessants, certes obres contenen punts de debat, parts descriptives i comentaris sobre la realitat jueva que també s'han tingut en compte. D'aquesta manera, l'anàlisi de totes les referències permet estructurar el relat i donar sentit a les qüestions plantejades. Però no fent únicament la radiografia del text o la seva transcripció, sinó compronent, al mateix temps, el context en el qual va ser fet i quines en van ser les motivacions. Fins i tot detectar aspectes de llenguatge que puguin delatar prejudicis negatius o positius, mancances, omissions, etc.

El període cronològic del llibre se situa entre les dues guerres mundials, un dels moments de la història europea contemporània en què la qüestió jueva es planteja amb més força, tant per l'ascens de l'antisemitisme com per l'auge dels debats entorn del paper que les comunitats jugaven a les societats on residien. Es pren com a punt de partida el 1917 i com a data final el 1939. La tria d'aquestes dates pot semblar convencional, i en part ho és, però resta condicionada per dos esdeveniments que mantenen una relació prou representativa per a l'anàlisi del discurs sobre els jueus.

L'any 1917 és una fita cabdal per a la història del sionisme. Ho és per la declaració que el govern britànic va emetre a través del secretari del Foreign Office Arthur James Balfour, en la qual es mostrava favorable a la creació d'una llar nacional per als jueus a Palestina. Feta pública el 2 de novembre de 1917, aquell fet transcendent per al futur polític i religiós del Pròxim Orient marca l'inici de la tasca interpretativa dels possibles comentaris fets des de Catalunya.

Per la seva banda, l'any 1939 s'ha pres com a punt final obligat pel trencament absolut que va suposar la desfeta republicana, tot i que

per al món catòlic català la data fatídica fos el 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil. A banda de tot el que va significar, la derrota també va comportar la fi brusca dels sistema periodístic, polític i ideològic existent fins aquell moment, per la qual cosa els paràmetres del discurs sobre els jueus van canviar radicalment, fruit del nou context franquista. La dictadura va impedir la continuació del desenvolupament discursiu sobre el poble jueu, i va impossibilitar, per exemple, una resposta conscient i reflexiva a la Segona Guerra Mundial, a l'extermini i a la creació de l'Estat d'Israel. Aquesta reflexió només es va fer o bé des de les pèssimes condicions intel·lectuals de la clandestinitat i l'exili o bé molts anys després, en plena llibertat però ja molt lluny dels fets.

L'espai de temps que corre entre les dues dates anteriors és agitat i de conflicte social i polític, però també d'intens debat cultural i intel·lectual. El paper d'aquests últims es canalitzava amb la seva intervenció a espais de comunicació de tota mena i contribuïa a la creació de relats ideològics tant en l'aspecte religiós, com en el nacional, el social i el polític. La rellevància dels intel·lectuals com a fabricants d'idees bevia del procés de construcció històrica de la identitat catalana, de la relació amb la realitat estatal espanyola i de la cada cop més propera realitat europea occidental. Però també del procés de modernització, de les tensions urbanes-rurals i de les tradicions del republicanisme, del catalanisme i del catolicisme, que van donar lloc a moviments com el Noucentisme, a corrents modernitzadors dins del catolicisme o a noves propostes d'organització social.⁸ Dins d'aquesta cultura complexa era raonable l'extensió d'un discurs variat i contradictori en els diferents grups catalanistes i catòlics sobre els jueus, en tant que col·lectiu representatiu de la modernitat europea, però també de la memòria històrica i de la contemporaneïtat catalana del moment.

Cal fer un apunt sobre l'ús que es fa en el llibre dels diversos conceptes. Per exemple, s'assimila la paraula *jueu* a *hebreu*, que s'empren indistintament i es refereixen, segons el cas, a l'individu pertanyent a la comunitat i poble jueus o a un atribut referit a la cultura, la religió o la nació jueves. En canvi, en el relat no es fa servir la paraula *israelita*, tot i que la terminologia de l'època la utilitzava amb assiduitat. Cal interpretar-la com a sinònim de jueu. Al mot *judaisme* se li atorga una definició àmplia per salvar la dificultat de la seva concreció. Aquí fa referència a la religió dels jueus, però per extensió també

8. Jordi CASASSAS YMBERT, *La fàbrica de les idees. Política i cultura a la Catalunya del segle xx*. Catarroja: Afers, 2009. Pàg. 211-270.

a la seva tradició, cultura i història, i, per tant, adopta un sentit de globalitat que recull totes les particularitats del camp semàntic del món jueu. El terme *antijudaisme* pren un sentit d'odi i menyspreu als jueus d'origen cultural i religió cristià, i *antisemitisme* s'utilitza amb una accepció de rebuig i de violència d'origen racial.

L'estructura del llibre vol donar resposta a la diversitat ideològica plantejada pels posicionaments de cada sector catòlic. Per això s'ha optat per una agrupació que reculli les opinions i temàtiques dels integristes per una banda, i les del grup catòlic renovador per l'altra. Això permet caracteritzar els trets comuns i les actituds de cada sector, veure el volum i la funció que van tenir els debats i enfocar la imatge que el món catòlic català va projectar dels jueus. Dins de cada grup, i al costat dels blocs temàtics, s'han mantingut com a eixos independents les aportacions d'intel·lectuals de primer ordre. Personatges que per la seva incidència en el debat sobre els jueus van esdevenir rellevants no sols per cartografiar la pròpia trajectòria intel·lectual de relació amb el món hebreu, sinó perquè van complementar les opinions del sector del qual formaven part.

Respecte als estudis sobre els judaisme català contemporani, ja s'ha dit que són escadussers en comparació amb els del període medieval. No existeix encara una descripció global de la incidència de la qüestió jueva a la Catalunya dels últims dos-cents anys. Les referències als segles XIX i XX són escasses i centrades en aspectes molt específics, sense una visió de conjunt ni una interpretació general de la relació dels catalans, tampoc els catòlics, amb el judaisme contemporani.

Si això és cert per al cas català, no ho és tant en l'àmbit espanyol, que compta a dia d'avui amb una bibliografia més sòlida sobre aquest període, tant pel que fa referència a episodis puntuals com a actuacions polítiques i debats ideològics. La historiografia sobre el judaisme modern espanyol ha tractat el cas català pel fet de circumscriure'l dins el marc estatal, encara que, tot i detectar-hi certes particularitats i comportaments, no hi ha hagut cap sistematització més enllà de capítols i de mencions en parts d'algunes obres.

En el context espanyol, les aportacions de Gonzalo Álvarez Chillida han estat fonamentals per a l'estudi del discurs antisemita a l'Espanya dels dos últims segles.⁹ Aquest tema l'ha dut a elaborar amb gran amplitud i extensió una de les obres cabdals sobre la matèria, *El antise-*

9. Gonzalo ÁLVAREZ CHILLIDA, Ricardo IzQUIERDO BENITO (coords.), *El antisemitismo en España*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2007. Pàg. 181-206.

mitismo en España. La imagen del judío (1812-2002), una interpretació de la representació negativa dels jueus feta per la intel·lectualitat espanyola —i catalana—, per polítics i per periodistes a les dues darreres centúries. Un període ampli que apunta moltes de les tendències anti-jueves aparegudes a l'Estat, i que pel mateix motiu esdevé una vasta enumeració de les principals referències agrupades per afinitats, episodis i etapes. Autors i idees contràries als jueus s'associen a influències i esdeveniments, algunes vegades establint una dialèctica entre les posicions antisemites i les referències pro-jueves, com en el cas de certs autors catalans.¹⁰

L'obra de Chillida s'ha de prendre, a més, com un indubtable referent metodològic i teòric d'aquest propi estudi, ja que és el primer que elabora una anàlisi sistemàtica de discurs per mostrar una determinada imatge dels jueus. Del seu llibre s'assumeix i s'adopta la idea de l'antisemitisme sense jueus, a fi d'aplicar-la als contextos i a les situacions específiques del cas català, no només a l'antijudaisme sinó a tota la construcció discursiva. El mateix Chillida manlleua aquesta idea de l'historiador alemany Manfred Böcker, que la va exposar per primer cop a l'obra *Antisemitismus ohne Juden. Die zweite Republik, die anti-republikanische Rechte und die Juden. Spanien 1931 bis 1936*.¹¹

Altres plantejaments globals del cas espanyol, però sense un estudi tan sumari com el de Chillida i menys centrats en l'anàlisi de discurs, es poden trobar en l'obra de Danielle Rozenberg *La España contemporánea y la cuestión judía* o en la de Joseph Pérez *Los judíos en España*. La primera centra l'atenció en els principals capítols de la relació entre els jueus i Espanya, i el segon, amb una obra de síntesi que dedica els capítols finals al període contemporani fins a arribar al franquisme, també adopta la teoria de l'antijudaisme modern sense jueus.¹² Un altre treball que incorpora capítols específics és *Los judíos en la España contemporánea: Historia y visiones, 1898-1998*, coordinat per Uriel Macías, Yolanda Moreno Koch i Ricardo Izquierdo Benito. Una obra col·lectiva que compta amb treballs d'interès per al període que aquí s'estudia, com els de José Luis Lacave sobre els estudis hebraics fets a Espanya; de Bernd Rother, que centra la mirada a la primera

10. Gonzalo ÁLVAREZ CHILLIDA, *El antisemitismo en España. La imagen del judío (1812-2002)*. Madrid: Marcial Pons, 2002.

11. Manfred BÖCKER, *Antisemitismus ohne Juden. Die zweite Republik, die anti-republikanische Rechte und die Juden. Spanien 1931 bis 1936*. Frankfurt: Lang, 2000.

12. Danielle ROZENBERG, *La España contemporánea y la cuestión judía*. Madrid: Marcial Pons, 2010. Joseph PÉREZ, *Los judíos en España*. Madrid: Marcial Pons Historia, 2005.

meitat del segle xx, o de Jaime Vándor, que dedica la seva part a la comunitat barcelonina.¹³

El fenomen del retorn dels jueus també és abordat per diversos autors i des de perspectives diverses, i amb estudis sobre els diferents projectes de nacionalització dels sefardites. Destaquen aquí els treballs d'Isidro González *El retorno de los judíos* i de José Antonio Lisbona *Retorno a Sefarad*.¹⁴ En aquests treballs és interessant el substrat ideològic de les discussions suscitées en els diferents ambients polítics espanyols al voltant del sefardisme i de la conveniència del seu retorn. La proposta d'Alfons Aragoneses, en canvi, se centra en el paper que el discurs filosefardita ha jugat en la construcció identitària espanyola.¹⁵ Per la seva banda, els dos volums de Julio Caro Baroja *Los Judíos en la España moderna y contemporánea* ja no tracten del retorn sinó de la pervivència de ciutadans d'ascendència hebrea a Espanya i de la seva representació des de l'època moderna.¹⁶

Sense apartar-se d'aquest àmbit, un estudi més sociològic de l'assentament dels jueus l'aporta la historiadora Martine Berthelot en la investigació *Cien años de presencia judía en la España contemporánea*, en el qual fa un repàs de les comunitats establertes i de la seva organització des de finals del xix.¹⁷ Una recerca que obre les portes a un bon nombre d'estudis antropològics i sociolingüístics que Berthelot ha dut a terme sobre les comunitats hebreocatalanes, especialment les de Barcelona.¹⁸ Per la seva banda, l'etapa de la Segona República com a període històric de gran transcendència en la relació dels governs espanyols amb els jueus és excel·lentment desxifrada per Isidro González,

13. Uriel MACÍAS, Yolanda MORENO KOCH, Ricardo IZQUIERDO BENITO (coords.), *Los judíos en la España contemporánea: Historia y visiones, 1898-1998*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000.

14. Isidro GONZÁLEZ, *El retorno de los judíos*. Madrid: Nerea, 1991. José Antonio, LISBONA, *Retorno a Sefarad*. Barcelona: Riopiedras Ediciones, 1993.

15. Alfons ARAGONESSES, «*Convivencia and filosefardismo in Spanish Nation-building*», dins *Max Planck Institute for European Legal History Research Paper Series No. 2016-05*. Pàg. 1-33.

16. Julio CARO BAROJA, *Los Judíos en la España moderna y contemporánea*. Tres Cantos: Istmo, 2000-2005.

17. Martine BERTHELOT, *Cien años de presencia judía en la España contemporánea*. Barcelona: KFM Editorial, 1992.

18. Martine BERTHELOT, «*Memòries dels pioners de la comunitat jueva a Barcelona (1914-1954)*», dins DDAA, *La Catalunya jueva*. Girona: Museu d'Història de Catalunya. Catàleg de l'exposició, 2002. Pàg. 233-247.

que també es fixa en les controvèrsies d'aquesta qüestió als anys de la Guerra Civil.¹⁹

Per contra, més centrades en aspectes ideològics i de discurs són les aportacions d'Eva Touboul Tardieu i d'Isabelle Rohr. La primera, amb l'obra *Sephardisme et Hispanité. L'Espagne à la recherche de son passé (1920-1936)*, mira d'entendre la representació i la funció del mite del sefardisme dins de l'actuació política i intel·lectual espanyola dels anys vint i trenta. Touboul Tardieu dedica alguns comentaris a la qüestió de Catalunya amb referències a autors catalans que van tenir un paper destacat en una visió particular del fet jueu, que ella associa a la dinàmica del catalanisme.²⁰

Rohr, per la seva banda, a l'obra *La derecha española y los judíos, 1898-1945. Antisemitismo y oportunismo*, fa un retrat del comportament específic que va tenir un dels sectors ideològics més combatius amb el judaisme des de finals del segle XIX i fins a la fi de la Segona Guerra Mundial.²¹ Potser no de forma tan elaborada i completa com els treballs de Gonzalo Álvarez Chillida, però l'obra permet veure l'enfocament que la historiadora pren per entendre un grup específic, amb una anàlisi fonamentada en la premsa i en les actituds expressades per líders i opinadors de l'extrema dreta.

Però Isabelle Rohr, que ha publicat diferents articles sobre les relacions hispanohebraes al segle XX, no ha estat l'única a referir-se a la construcció del discurs d'un sector polític determinat. Hi ha hagut aportacions molt ben elaborades en aquest sentit, especialment les que, d'acord amb les investigacions de Javier Domínguez Arribas, tracen el sorgiment i el desenvolupament del relat antijudeomacònic que seria adoptat com a doctrina oficial per la dictadura franquista, amb un paper molt destacat de sectors ultracatòlics catalans i espanyols.²² Javier Domínguez s'apropa als orígens i a l'ús d'aquest argumentari a partir d'unes fonts que van des dels mitjans de difusió de l'integrisme fins a les plataformes propagandístiques i d'agitació franquistes.

19. Isidro GONZÁLEZ, *Los judíos y la Segunda República, 1931-1939*. Madrid: Alianza, 2004.

20. Eva TOUBOUL TARDIEU, *Sephardisme et Hispanité. L'Espagne à la recherche de son passé (1920-1936)*. París: PUPS, 2009.

21. Isabelle ROHR, *La derecha española y los judíos, 1898-1945. Antisemitismo y oportunismo*. València: PUV, 2010.

22. Javier DOMÍNGUEZ ARRIBAS, *El enemigo judeo-masónico en la propaganda franquista (1939-1945)*. Madrid: Marcial Pons, 2009. Javier DOMÍNGUEZ ARRIBAS, «Judíos y masones en la propaganda franquista (1936-1945)», comunicació dins *VII Encuentro de Investigadores sobre el Franquismo*. Santiago de Compostel·la, 2009.

A Catalunya, el panorama és més minso. No s'ha escrit una obra de síntesi que aglutini els diferents aspectes del judaisme contemporani, que situï les aportacions puntuals que ja s'han fet i que a partir d'aquí aportin novetats en la recerca. Però encara és més decebedor l'escenari de la relació del món catòlic català amb el judaisme. Aquesta mancança fa que hi hagi reiteració en les referències, sobretot als fets més rellevants o a personatges amb certa incidència en la relació catalana amb els jueus. Tot i així, han aparegut intents de recollir elements diversos d'estudis contemporanis, com el que es va fer a l'obra col·lectiva *Los judíos de Cataluña*, editada per Jacobo Israel Garzón. Una obra amb capítols centrats en la instal·lació i en la vida de les comunitats catalanes amb una perspectiva eminentment historicista i antropològica i que incorpora un índex bibliogràfic i un recull d'autors judeocatalans contemporanis.²³

L'escriptor Vicenç Villatoro també s'ha referit a la qüestió a l'assaig *Els jueus i Catalunya*, on mostra alguns elements de vinculació i retracció entre jueus i catalans al llarg de la història. Amb un equilibri considerable entre l'etapa medieval i la moderna, la part contemporània repassa alguns dels episodis més representatius que s'han produït a Catalunya. Dedicava una part important a reflexionar sobre les actituds mantingudes pels catalans en la seva relació amb els jueus coetanis, fent referència al *jueu imaginari* que afavoreix la creació d'una imatge vinculada a estereotips positius o negatius, amb alguna referència a l'actitud catòlica. Cita autors i descriu punts de vista sobre posicions mantingudes, però no hi ha una crítica historiogràfica que permeti detectar els contextos, les influències o els debats entorn de la qüestió.²⁴ Al seu torn, Rafael Ninyoles, en la seva interpretació del nacionalisme a Espanya, situa en els estereotips de catalans i jueus i en l'anticatalanisme i l'antisemitisme elements de contraidentificació del particularisme espanyol respecte al català.²⁵

Martine Berthelot apareix de nou com una de les autores que més ha incidit en l'etapa contemporània. Amb un bon nombre d'articles ha tractat de l'àmbit lingüístic, sociològic i migratori de la població jueva moderna a Catalunya,²⁶ treballs que ha sintetitzat en el seu llibre

23. Jacobo ISRAEL GARZÓN (ed.), *Los judíos en Catalunya (1918-2007)*. Barcelona: Hebraica Ediciones, 2007.

24. Vicenç VILLATORO, *Els jueus i Catalunya*. Barcelona: Barcanova, 2005.

25. Rafael NINYOLES, *Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol*. València: Tàndem, 1997. Pàg. 169-190.

26. Martine BERTHELOT, *Memorias judías (Barcelona 1914-1954). Historia oral de la Comunidad Israelita de Barcelona*. Barcelona: Riopiedras, 2001.

bilingüe *Juifs de Catalogne. Jueus de Catalunya i altres contribucions a l'estudi dels judaïsmes contemporanis*. Tracta sobre les comunitats catalanes, sobre els estudis del judaisme a Espanya i Europa, sobre els aspectes de metodologia i la contraposició entre judaisme i judaïsmes a la societats contemporànies.²⁷ Els seus estudis, però, no permeten determinar el punt de vista de la societat catalana no jueva que va contemplar el fenomen del judaisme modern que irrompia amb força a l'imaginari intel·lectual del segle xx.

Respecte a l'anàlisi de discurs, un dels pocs aspectes que més interès ha despertat en la historiografia és l'empatia catalanista. Si a Espanya han estat el sefardisme i l'antisemitisme integrista, al Principat ha estat sobretot el filosemitisme. Un dels primers historiadors que es va plantejar l'existència d'un interès català favorable al món jueu va ser Joan B. Culla, que en diversos articles ha posat èmfasi en el decantament projueu del catalanisme. Ho va fer en un primer moment a l'article «Cataluña-Israel: Reencuentro en la libertad», en el qual ja detectava una inclinació prosemita de la societat catalana, sense diferenciar, però, que la pluralitat política del moment feia que aquesta inclinació fos compartida per alguns sectors socials i polítics i no pas pel conjunt de la societat.²⁸ El mateix historiador explica el mateix fenomen en els articles «Crònica d'un retrobament: els jueus a la Catalunya contemporània» i «Els jueus a la Catalunya contemporània». Hi esmenta la dècada dels anys vint i trenta per plantejar que sectors ideològicament ben distants van mostrar un interès creixent pel fet jueu.²⁹ I encara Joan B. Culla, amb una perspectiva més àmplia de tot el segle xx, va tornar a plantejar la complicitat catalanista i republicana a l'article «Encuentros y desencuentros hispano-israelíes: una perspectiva periférica».³⁰

Tanmateix, l'existència del filosemitisme català ha estat en molts casos més una qüestió de percepcions que no pas d'anàlisi històrica.

27. Martine BERTHELOT, *Juifs de Catalogne. Jueus de Catalunya i altres contribucions a l'estudi dels judaïsmes contemporanis*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2011.

28. Joan B. CULLA I CLARÀ, «Cataluña-Israel: Reencuentro en la libertad» dins *Raïces*, núm. 5. 1989. Pàg. 21-27.

29. Joan B. CULLA I CLARÀ, «Crònica d'un retrobament: els jueus a la Catalunya Contemporània», dins DDA; *La Catalunya jueva*. Girona: Museu d'Història de Catalunya. Catàleg de l'exposició, 2002. Pàg. 217-231. Joan B. CULLA I CLARÀ, «Els jueus a la Catalunya contemporània», dins *L'Avenç*, núm. 81. Abril de 1985. Pàg. 68-70.

30. Joan B. CULLA I CLARÀ, «Encuentros y desencuentros hispano-israelíes: una perspectiva periférica», dins REIN, Raanan (editor); *España e Israel veinte años después*. Madrid: Fundación Tres Culturas i Editorial Dykinson, 2007. Pàg. 99-108.

Vicenç Villatoro, a *Els Jueus i Catalunya* o en el pròleg del llibre de Maria Josep Estanyol *Judaisme a Catalunya avui*,³¹ fa notar, de forma més intuïtiva que documentada, que el filosemitisme sobretot literari de postguerra que projectava en els jueus alguns dels valors i de les aspiracions dels catalans havia de ser hereu d'alguna tradició anterior, dient que, molt probablement, venia de la profusió d'obres, estudis i llibres de viatges dels anys vint i trenta. Gonzalo Álvarez Chillida també reconeix un imaginari catalanista de tendència filosemita a partir d'alguns exemples puntuals, tot i que no l'identifica com una actitud general, sinó que el vincula amb el que durant el franquisme van manifestar Salvador Espriu, Josep Pla o Jordi Pujol.³²

La idea del filosemitisme català ha estat compartida per l'hebraïsta Eduard Feliu, que traça una línia de contacte entre la simpatia dels anys republicans amb l'admiració que va suscitar la creació d'Israel a finals dels quaranta. En el seu discurs d'investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Barcelona, titulat *Els jueus i la llengua hebrea a Catalunya: una història intermitent*, Feliu assegura que als anys vint els intel·lectuals catalanistes van captar les possibilitats que el sionisme oferia com a exemple per als catalans, i com això va generar un corrent filosemític en diversos sectors de la societat. La novetat de Feliu és que busca les causes d'aquella simpatia, i apunta que va ser la visita del físic Albert Einstein a Barcelona l'any 1923 la que va donar a conèixer el sionisme entre intel·lectuals i polítics catalans.³³

Per la seva part, a l'article «On universalist particularism: The Catalans and the Jews», Edgar Illas mira d'entreveure les causes del catalanisme filosemita abans i després de la Guerra Civil per relacionar-lo amb la proposta *pujoliana* del *fer país* i amb el messianisme hebreu.³⁴ El filosemitisme de postguerra, sorgit de la combinació de l'anticatalanisme i de l'antisemitisme del règim franquista, es vincula al *construir Catalunya* de Jordi Pujol —profund admirador d'Israel— amb la idea de l'ajornament i dels projectes inacabats. Per a uns, amb la llarga espera per l'arribada del messiès i, per a l'expresident i el catalanisme liberal,

31. M. Josep ESTANYOL I FUENTES, *Judaisme a Catalunya avui*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

32. GONZALO ÁLVAREZ CHILLIDA, *El antisemitismo...*, *op. cit.* Pàg. 249-251. A l'estudi *De fenicis a protestants. Economistes, enginyers i pensadors catalans* de Frederic RIBAS (Lleida: Pagès Editors, 2001) també s'insinua la simpatia catalana cap als jueus. Pàg. 22.

33. Eduard FELIU, *Els jueus i la llengua hebrea a Catalunya: una història intermitent*. Discurs d'investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Barcelona, novembre de 2007.

34. Edgar ILLAS, «On universalist particularism: The Catalans and the Jews», dins *Journal of Spanish Cultural Studies*, vol. 12, núm. 1, 2011. Pàg. 77-94.

amb la permanentment incompleta consecució de la plena sobirania del país. És una proposta d'interpretació més teòrica que històrica en què no es pren el filosemitisme com una actitud a estudiar, sinó com una categoria prou sòlida i útil per comparar models nacionalitzadors.

Cal dir que l'atracció catalana pel poble jueu en els anys anteriors a la Guerra Civil ha estat estudiada en una recerca anterior.³⁵ La quantitat de referències que es van publicar durant el període republicà en els mitjans catalanistes posa de manifest un corrent de simpatia d'acord amb una certa identificació catalana amb el poble jueu i la seva història, per la defensa dels valors de llibertat i democràcia en un context europeu on totalitarisme i antisemitisme eren assimilables i per la contraposició amb el discurs antijueu dels sectors integristes.

Sobre aquest darrer punt, l'aportació catalana al discurs integrista antijueu ha estat molt ben identificada per autors com Javier Domínguez Arribas o Jordi Canal, que l'han situada al costat de l'antimaçoneria dels sectors ultracatólics.³⁶ Una aproximació més específica l'ha fet Paul Preston, que ha situat la modernització catalana del discurs antijudeomacònic com una de les principals legitimacions de la Guerra Civil i de la repressió franquista posterior.³⁷ Són aportacions que no indaguen tant en la presència de jueus com en el resultat de les interpretacions ideològiques i teòriques, que també són l'objecte de treball de Joan Tafalla Montferrer a l'article «La mano de Israel. Reconducció del discurs franquista antisemita en la segona meitat dels anys quaranta. El cas de “Destino”».³⁸ Tafalla descriu la variació del discurs sobre els jueus en un mitjà tolerat pel franquisme i en un moment de redefi-

35. Joan PÉREZ I VENTAYOL, *L'exemple dels jueus. El catalanisme d'esquerres i la seva visió del poble jueu, del sionisme i del conflicte a Palestina (1928-1936)*. Barcelona: Institut Mòn Juïc; PPU, 2010. La versió electrònica va ser publicada per BonPort Edicions el 2014.

36. Jordi CANAL, «Las campañas antisectarias de Juan Tusquets (1927-1939): Una aproximación a los orígenes del contubernio judeo-masónico-comunista en España», dins J. A. FERRER BENIMELI (COORD.), *La Masonería en la España del siglo XX. Vol II. VII Symposium Internacional de Historia de la Masonería Española*. Toledo: Universidad de Castilla-La Mancha, Cortes de Castilla-La Mancha, 1996. Pàg. 1193-1214. Jordi CANAL, *Banderas blancas, boinas rojas. Una historia política del carlismo, 1876-1939*. Madrid: Marcial Pons, 2006. Els treballs de Javier Domínguez Arribas han estat citats anteriorment.

37. Paul PRESTON, «Una contribución catalana al mito del contubernio judeo-masónico-bolchevique», dins *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*. Núm. 7, 2007. Paul PRESTON, *L'Holocaust espanyol: odi i extermini durant la Guerra Civil i després*. Barcelona: Editorial Base, 2011.

38. Joan TAFALLA MONTFERRER, «La mano de Israel. Reconducció del discurs franquista antisemita en la segona meitat dels anys quaranta. El cas de “Destino”», dins *HMiC: Història Moderna i Contemporània*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, 2005. Pàg. 169-189.

nició de les relacions internacionals del règim. Curiosament, sobre la mateixa publicació *Destino* existeix una anàlisi de l'antisemitisme semblant, centrada, però, en el representatiu any 1945, feta per Francesc Vilanova.³⁹

Per al cas català, doncs, no hi ha hagut una proposta que tracti globalment de la presència de jueus, de la seva estada o assentament i de la seva incidència en la societat catalana dels dos últims segles. Tampoc per al cas concret del catolicisme. Existeixen, tot i que minses, algunes propostes d'anàlisi de discurs centrades en actituds concretes o en grups d'opinió molt específics. Però hi manca la interacció i la funció dels discursos elaborats en un marc d'heterogeneïtat ideològica i en un context on els jueus eren més un mite preconcebut i un assumpte d'àmbit europeu que no pas una realitat quotidiana i de contacte directe. I aquest és l'objectiu d'aquest llibre. Entendre com la modernitat de la temàtica hebrea va esdevenir un camp d'acció i reacció, ideològic i polític, també en el camp catòlic, i com es va convertir en un debat innovador i amb pocs precedents en una societat catalana altament inquieta intel·lectualment i nacionalment.

Per a l'edició d'aquest llibre, que primer va ser una tesi doctoral, he d'agrair el suport especial de qui en va ser director, el Dr. Joan B. Culla. També al tribunal que la va valorar, format per la Dra. Tessa Calders, la Dra. Martine Berthelot i el Dr. Francesc Vilanova, a qui he d'agrair, a més, el magnífic pròleg que acompanya el llibre. Al mateix temps, he de tenir paraules d'agraïment per a la documentalista Anna Font, per les lectures fetes i els bons consells en el redactat i l'edició finals. I, especialment, he de mostrar la meua sincera gratitud a l'historiador i director de la Publicacions de l'Abadia de Montserrat, el Dr. Josep Massot i Muntaner, per haver considerat tan positivament la publicació d'aquesta recerca.

39. Francesc VILANOVA, «L'antisemitisme persistent. “Destino” i el “problema jueu” l'any 1945», dins *L'Avenc*, núm. 416, 2015. Pàg. 50-55.

Des de finals del segle XIX, el món catòlic català es dividia entre els sectors que reclamaven una obertura doctrinal i una renovació i els que es mantenien afeïtats a unes concepcions conservadores. Aquesta lluita va tenir una curiosa manifestació en els punts de vista de cada sector a l'hora de referir-se al món jueu i al judaisme. Els discursos construïts sobre els jueus, tot i no ser estrictament monolítics, van esdevenir un reflex d'aquesta pugna, amb posicionaments ben diferenciats. Amb l'aparició d'un nou relat molt més proper a la realitat jueva per una banda, o amb arguments anti-jueus d'arrel cristiana per una altra. L'anàlisi d'aquests discursos i la seva confrontació es presenten en aquest volum per tal de copsar l'impacte i l'abast d'aquestes opinions —algunes ben sorprenents—, a fi de veure la implicació dels intel·lectuals catòlics i entendre la inserció d'aquestes discursos en el debat que sobre els jueus es va produir a la Catalunya dels anys vint i trenta del segle passat.

TEXTOS I ESTUDIS
DE CULTURA CATALANA

ISBN 978-84-9683-931-9

5 3 7 1 6

9